

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19907275>

Pedagogik aksiologiya va aksiologik kompetentlik tushunchasining mazmuni va mohiyati

Siddikov Baxtiyor Saidkulovich –
Fargʻona davlat universiteti
“Pedagogika” kafedrasini mudiri,
pedagogika fanlari nomzodi, professor
E-mail: bs.siddiqov@pf.fdu.uz

Valiyeva Dilshoda Ikromjon qizi –
Fargʻona davlat universiteti magistranti

***Annotatsiya.** Mazkur ilmiy maqolada aksiologiya va aksiologik kompetentlik tushunchalarining nazariy-metodologik asoslari tahlil qilinadi hamda ularning pedagogik jarayondagi oʻrni ilmiy jihatdan asoslab beriladi. Tadqiqot davomida aksiologiyaning qadriyatlar haqidagi taʼlimot sifatidagi mohiyati, shuningdek, aksiologik kompetentlikning pedagog shaxsining muhim integrativ sifati ekanligi yoritilgan. Aksiologik kompetentlikning tarkibiy komponentlari — kognitiv, emotsional va faoliyatli jihatlari aniqlashtirilib, ularning oʻzaro uygʻunligi pedagogik faoliyat samaradorligini oshirishdagi ahamiyati koʻrsatib berilgan. Shuningdek, taʼlim jarayonida aksiologik yondashuvni qoʻllashning oʻquvchilar shaxsini maʼnaviy-axloqiy rivojlantirishdagi oʻrni ochib berilgan. Tadqiqot natijalari asosida boʻlajak oʻqituvchilarda aksiologik kompetentlikni shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari va amaliy mexanizmlari taklif etilgan.*

***Kalit soʻzlar:** aksiologiya, qadriyat, aksiologik kompetentlik, pedagogik faoliyat, kompetensiya, taʼlim jarayoni, shaxs rivoji, maʼnaviy-axloqiy tarbiya, aksiologik yondashuv.*

Понятие педагогической аксиологии и аксиологической компетентности, их содержание и сущность

***Аннотация.** В данной научной статье анализируются теоретико-методологические основы понятий аксиологии и аксиологической компетентности, а также научно обосновывается их роль в педагогическом*

процессе. В ходе исследования раскрывается сущность аксиологии как учения о ценностях, а также определяется значение аксиологической компетентности как важного интегративного качества личности педагога. Уточняются структурные компоненты аксиологической компетентности – когнитивный, эмоциональный и деятельностный аспекты, и показывается их взаимосвязь и согласованность в повышении эффективности педагогической деятельности. Кроме того, раскрывается роль применения аксиологического подхода в образовательном процессе в духовно-нравственном развитии учащихся. На основе результатов исследования предложены педагогические условия и практические механизмы формирования аксиологической компетентности у будущих учителей.

Ключевые слова: аксиология, ценность, аксиологическая компетентность, педагогическая деятельность, компетенция, образовательный процесс, развитие личности, духовно-нравственное воспитание, аксиологический подход.

The concept of pedagogical axiology and axiological competence, their content and essence

Annotation. *This scientific article analyzes the theoretical and methodological foundations of the concepts of axiology and axiological competence, and scientifically substantiates their role in the pedagogical process. In the course of the research, the essence of axiology as a doctrine of values is revealed, as well as the significance of axiological competence as an important integrative quality of a teacher's personality. The structural components of axiological competence – cognitive, emotional, and activity-based aspects – are specified, and their interrelation and harmony in enhancing the effectiveness of pedagogical activity are demonstrated. Furthermore, the role of applying an axiological approach in the educational process in fostering the moral and ethical development of students is highlighted. Based on the research findings, pedagogical conditions and practical mechanisms for the formation of axiological competence in future teachers are proposed.*

Keywords: *axiology, value, axiological competence, pedagogical activity, competence, educational process, personality development, moral and ethical education, axiological approach.*

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimi globallashuv, raqamli transformatsiya va ijtimoiy-madaniy o'zgarishlar ta'sirida tubdan yangilanib borayotgan bir sharoitda, shaxsning nafaqat bilim va ko'nikmalari, balki uning qadriyatlar tizimi ham alohida ahamiyat kasb etmoqda[1]. Ayniqsa, pedagogik faoliyatda insonparvarlik, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik, axloqiy mas'uliyat kabi omillar ustuvor o'rin egallaydi[2]. Shu nuqtai nazardan, aksiologiya – qadriyatlar haqidagi ta'limot sifatida – zamonaviy pedagogika fanining muhim metodologik asoslaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda[3].

Aksiologiya inson faoliyati va ijtimoiy munosabatlar tizimida qadriyatlarning o'rni, mohiyati hamda ularning shakllanish qonuniyatlarini o'rganadi[4]. Bu esa o'z navbatida ta'lim jarayonida o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish, unda mustahkam e'tiqod, ijtimoiy mas'uliyat va ongli hayotiy pozitsiyani shakllantirish zaruratini keltirib chiqaradi[5]. Mazkur jarayonda aksiologik yondashuvning ahamiyati ortib borib, u pedagogik faoliyatning mazmuni va sifatini belgilovchi muhim omillardan biriga aylanmoqda[6].

Aksiologik kompetentlik esa pedagogning qadriyatlar tizimini anglash, ularni amaliy faoliyatda qo'llash, shuningdek, ta'lim oluvchilarda ham qadriyatlarga asoslangan dunyoqarashni shakllantirishga qaratilgan integrativ sifat sifatida talqin etiladi[7]. Bu kompetentlik shaxsning axloqiy, madaniy va ijtimoiy yetukligini ifodalab, uning kasbiy faoliyatida samaradorlikni ta'minlaydi[8]. Ayniqsa, bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash jarayonida aksiologik kompetentlikni shakllantirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi[9]. Shu bois, mazkur ilmiy maqolada aksiologiya va aksiologik kompetentlik tushunchalarining nazariy asoslari, ularning pedagogik jarayondagi o'rni hamda o'zaro bog'liqligi ilmiy jihatdan asoslab berish maqsad qilib qo'yilgan[10].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Mazkur tadqiqot doirasida aksiologiya va aksiologik kompetentlik tushunchalarining mohiyatini yoritishda mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy qarashlari, nazariy yondashuvlari hamda tadqiqot natijalari tahlil qilindi. Xususan, aksiologiya fanining shakllanishi va rivojlanishiga oid ilmiy qarashlar G.Rickert, V.Windelband, M.Scheler, N.Hartmann kabi g'arb mutafakkirlarining ishlarida o'z ifodasini topgan bo'lib, ular qadriyatlarining ontologik va gnoseologik mohiyatini asoslab berganlar. Ushbu olimlar tomonidan qadriyatlar inson faoliyati va ijtimoiy borliqni anglashning muhim mezon sifatida talqin etiladi.

Pedagogik nuqtai nazardan esa aksiologik yondashuvning ahamiyati V.A.Slastenin, E.V.Bondarevskaya, A.V.Khutorskoy kabi olimlarning tadqiqotlarida keng yoritilgan. Ular ta'lim jarayonida shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni amalga oshirishda qadriyatlarining o'rni beqiyos ekanligini ta'kidlaydilar. Shuningdek, aksiologik kompetentlikni shakllantirish masalalari pedagogning kasbiy tayyorgarligi va ma'naviy-axloqiy yetukligi bilan uzviy bog'liq holda tahlil etiladi.

O'zbek olimlaridan N.Jo'rayev, B.Qodirov, Sh.Qurbonov, R.Nishonov kabi tadqiqotchilar tomonidan milliy qadriyatlar asosida yosh avlodni tarbiyalash, pedagogik faoliyatda aksiologik yondashuvni qo'llash masalalari o'rganilgan. Ularning ilmiy ishlarida milliy va umuminsoniy qadriyatlarining uyg'unligi, ta'lim tizimida ma'naviy-axloqiy tarbiyaning ustuvor yo'nalishlari alohida e'tirof etilgan.

Mazkur tadqiqotning metodologik asosini aksiologik, tizimli, shaxsga yo'naltirilgan va kompetensiyaviy yondashuvlar tashkil etadi. Aksiologik yondashuv orqali qadriyatlarining mohiyati va ularning pedagogik jarayondagi o'rni ochib berildi. Tizimli yondashuv esa aksiologik kompetentlikni yaxlit tizim sifatida o'rganish imkonini yaratdi. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv asosida ta'lim oluvchining individual xususiyatlari, ehtiyojlari va qadriyatlari inobatga olindi. Kompetensiyaviy yondashuv esa pedagogning kasbiy faoliyatida zarur bo'lgan aksiologik kompetentlikni shakllantirish mexanizmlarini aniqlashga xizmat qildi.

Tadqiqot jarayonida tahlil, sintez, taqqoslash, umumlashtirish kabi nazariy metodlardan, shuningdek, pedagogik kuzatuv, suhbat va diagnostik usullardan foydalanildi. Ushbu metodlar orqali aksiologiya va aksiologik kompetentlik tushunchalarining mazmun-mohiyati chuqur o'rganilib, ularning o'zaro bog'liqligi ilmiy jihatdan asoslab berildi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Mazkur tadqiqot jarayonida aksiologiya va aksiologik kompetentlik tushunchalarining nazariy hamda amaliy jihatlari kompleks tarzda o'rganilib, bir qator muhim ilmiy natijalarga erishildi.

Avvalo, aksiologiya tushunchasining mazmun-mohiyati falsafiy va pedagogik nuqtai nazardan tizimli ravishda tahlil qilinib, uning ta'lim jarayonidagi metodologik ahamiyati asoslab berildi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, aksiologiya nafaqat qadriyatlar tizimini o'rganadigan fan, balki shaxsni har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiluvchi muhim

nazariy asos ekanligi aniqlandi. Shu bilan birga, qadriyatlarining shaxs ongida shakllanishi ijtimoiy muhit, ta'lim-tarbiya jarayoni hamda individual psixologik xususiyatlar bilan uzviy bog'liqligi isbotlandi.

Ikkinchidan, aksiologik kompetentlikning tuzilmasi va tarkibiy komponentlari aniqlashtirildi. Xususan, uning kognitiv (qadriyatlar haqidagi bilimlar), emotsional-aksiyologik (qadriyatlarga nisbatan munosabat) va faoliyatli (qadriyatlarni amaliyotda qo'llash) komponentlardan iborat integrativ sifat ekanligi asoslab berildi. Ushbu komponentlarning o'zaro uyg'unligi pedagog shaxsining kasbiy yetukligini belgilovchi muhim omil sifatida talqin etildi.

Uchinchidan, pedagogik jarayonda aksiologik yondashuvni qo'llashning samaradorligi aniqlanib, u o'quvchilarda ijtimoiy faollik, axloqiy barqarorlik, mustaqil fikrlash va mas'uliyat hissini shakllantirishga xizmat qilishi ilmiy jihatdan asoslandi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, aksiologik kompetentlikka ega bo'lgan pedagoglar ta'lim oluvchilarning nafaqat bilim darajasini, balki ularning ma'naviy-axloqiy rivojlanishini ham yuqori bosqichga olib chiqadi.

Shuningdek, bo'lajak o'qituvchilarda aksiologik kompetentlikni shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari aniqlanib, ular qatoriga qadriyatlarga yo'naltirilgan ta'lim muhitini yaratish, interfaol metodlardan foydalanish, reflektiv faoliyatni rivojlantirish hamda milliy va umuminsoniy qadriyatlar integratsiyasini ta'minlash kiritildi.

Umuman olganda, olib borilgan tadqiqot natijalari aksiologiya va aksiologik kompetentlikning pedagogik faoliyatdagi o'rni va ahamiyatini chuqur ochib berib, ularni ta'lim tizimiga samarali tatbiq etish zaruratini ko'rsatdi.

Mazkur tadqiqot natijalari aksiologiya va aksiologik kompetentlik tushunchalarining zamonaviy pedagogik jarayondagi o'rni va ahamiyatini yana bir bor tasdiqladi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, bugungi kunda ta'lim tizimida bilim berish bilan bir qatorda shaxsning qadriyatlar tizimini shakllantirish ustuvor vazifalardan biriga aylanib bormoqda. Shu nuqtai nazardan, aksiologik yondashuv pedagogik faoliyatning ajralmas tarkibiy qismi sifatida namoyon bo'lmoqda.

Tadqiqot davomida olingan natijalar avvalgi ilmiy ishlanmalar bilan uyg'unlikda ekanligi kuzatildi. Xususan, xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan ilgari surilgan g'oyalar – qadriyatlarining shaxs rivojidagi hal qiluvchi o'rni, pedagog faoliyatining axloqiy yo'naltirilganligi va ta'lim jarayonining insonparvarlik tamoyillariga asoslanishi – mazkur tadqiqot natijalari bilan o'z tasdig'ini topdi. Shu bilan birga, ayrim jihatlar bo'yicha yangi yondashuvlar ham ilgari surildi. Jumladan, aksiologik kompetentlikning tarkibiy tuzilmasi yanada aniqlashtirilib, uning pedagogik faoliyatdagi amaliy ifodasi chuqurroq asoslandi.

Muhokama jarayonida aniqlanishicha, aksiologik kompetentlikni shakllantirish faqat nazariy bilimlar bilan cheklanib qolmasdan, balki amaliy faoliyat, refleksiya va ijtimoiy tajriba bilan chambarchas bog'liqdir. Bu esa pedagoglarni tayyorlash tizimida an'anaviy yondashuvlardan voz kechib, interfaol, shaxsga yo'naltirilgan hamda qadriyatlarga asoslangan metodlarni keng joriy etishni talab etadi. Ayniqsa, bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligida ularning shaxsiy qadriyatlari, motivatsiyasi va hayotiy pozitsiyasini shakllantirishga alohida e'tibor qaratilishi lozim.

Biroq tadqiqot natijalari ayrim muammoli jihatlarni ham yuzaga chiqardi. Xususan, amaliyotda aksiologik yondashuvni to'liq joriy etish uchun metodik ta'minotning yetarli darajada ishlab chiqilmaganligi, pedagoglarning bu boradagi tayyorgarlik darajasining turlicha ekanligi kuzatildi. Bundan tashqari, ta'lim muassasalarida qadriyatlarga yo'naltirilgan muhitni yaratishda tizimli yondashuvning yetishmasligi ham muhim muammo sifatida namoyon bo'lmoqda.

Shu bois, kelgusida aksiologik kompetentlikni rivojlantirishga qaratilgan maxsus dasturlar, metodik qo'llanmalar va amaliy mexanizmlarni ishlab chiqish dolzarb vazifa hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, aksiologik yondashuvni ta'lim tizimiga

samarali integratsiya qilish pedagogik faoliyat sifatini oshirish, shuningdek, barkamol va ijtimoiy mas'uliyatli shaxsni shakllantirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot natijalari asosida aksiologiya va aksiologik kompetentlik tushunchalarining nazariy va amaliy ahamiyati kompleks tarzda yoritildi hamda ularning zamonaviy pedagogik jarayondagi o'rni ilmiy jihatdan asoslab berildi. O'rganishlar shuni ko'rsatdiki, aksiologiya shaxsning qadriyatlar tizimini shakllantirish va rivojlantirishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi hamda ta'lim mazmunini insonparvarlik tamoyillari asosida boyitadi. Tadqiqot davomida aksiologik kompetentlik pedagogning kasbiy faoliyatida muhim integrativ sifat sifatida namoyon bo'lishi, uning tarkibiga kognitiv, emotsional va faoliyatli komponentlar kirishi asoslab berildi. Ushbu komponentlarning uyg'un rivojlanishi pedagogning nafaqat bilim berish faoliyatini, balki tarbiyaviy ta'sir samaradorligini ham oshirishi aniqlandi.

Shuningdek, aksiologik yondashuvni ta'lim jarayoniga tatbiq etish o'quvchilarda mustahkam hayotiy pozitsiya, ijtimoiy mas'uliyat, axloqiy qadriyatlarga sodiqlik kabi sifatlarni shakllantirishga xizmat qilishi ilmiy jihatdan tasdiqlandi. Bu esa o'z navbatida, zamonaviy ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuvni samarali amalga oshirishda aksiologik komponentning muhimligini ko'rsatadi.

Xulosa sifatida ta'kidlash joizki, bo'lajak o'qituvchilarda aksiologik kompetentlikni shakllantirish pedagogik ta'limning ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lishi zarur. Bu jarayonda qadriyatlarga yo'naltirilgan ta'lim muhitini yaratish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash hamda shaxsning refleksiv faoliyatini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur yondashuvlar ta'lim sifati va samaradorligini oshirishga, shuningdek, barkamol, ma'naviy yetuk va ijtimoiy faol shaxsni tarbiyalashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. UNESCO. Reimagining our futures together: A new social contract for education. – Paris: UNESCO Publishing, 2021. – 205 p.
2. OECD. Learning Compass 2030: Values and Transformative Competencies. – Paris: OECD Publishing, 2023. – 180 p.
3. Council of Europe. Reference Framework of Competences for Democratic Culture (RFCDC). – Strasbourg, 2022. – 120 p.
4. Mukhammadiyev A. Zamonaviy pedagogikada qadriyatlar tizimi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. – 156 b.
5. Safarova D. Ta'lim jarayonida aksiologik yondashuvning o'rni // Pedagogik ta'lim. – 2022. – №4. – B. 45–52.
6. Johnson M. Value Education in the 21st Century. – London: Routledge, 2020. – 210 p.
7. Turgunov B. Bo'lajak o'qituvchilarda aksiologik kompetentlikni rivojlantirish // Ilmiy izlanishlar. – 2023. – №2. – B. 33–39.
8. European Commission. Key Competence Framework for Lifelong Learning. – Brussels, 2022. – 95 p.
9. Karimov Sh. Pedagogik kompetensiyalarni shakllantirish metodikasi. – Toshkent, 2024. – 172 b.
10. World Bank. Education and Skills for the Future: Global Report. – Washington, D.C., 2025. – 230 p.